

Stefan Pogonowski

Obowiązek, wiara

Łódzkie ślady wojny polsko-bolszewickiej

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Oddział w Łodzi

1920 1940 1980

W 1919 roku wybuchł konflikt zbrojny pomiędzy odradzającą się Rzeczpospolitą a bolszewicką Rosją. Polacy bronili Kresów Wschodnich, bolszewicy dążyli do przeniesienia rządów rewolucyjnych na Zachód.

Do pierwszych starć doszło w lutym 1919 roku na Białorusi, gdzie polskie wojsko skutecznie udaremniło próbę utworzenia Litewsko-Białoruskiej Republiki Socjalistycznej. Ze względu na zaangażowanie Armii Czerwonej w wojnę domową z siłami tzw. „białej” Rosji Polacy początkowo odnosili znaczne sukcesy, zajmując m.in. Wilno i Mińsk, by w maju 1920 roku przy wsparciu oddziałów ukraińskich wkroczyć do Kijowa.

Bolszewicy po zwycięstwie nad „białymi” przystąpili w czerwcu do kontrofensywy, błyskawicznie odbijając Kijów, a następnie zajmując m.in. Mińsk, Wilno, Grodno i Ostrołękę. W ciągu sześciu tygodni Armia Czerwona pokonała ponad 600 km, by w sierpniu 1920 roku dotrzeć pod Warszawę. Choć władze Polski z Józefem Piłsudskim na czele ogłosiły pełną mobilizację, los tak niedawno świętującej odzyskanie niepodległości Rzeczpospolitej wydawał się przesądzony...

14 sierpnia 1920 roku wieczorem oddział piechoty pod dowództwem por. Stefana Pogonowskiego zajmował stanowiska pod Wólką Radzywińską, na północ od warszawskiej Pragi. W napięciu czekano na nacierających na stolicę żołnierzy Armii Czerwonej. Wojna polsko-bolszewicka wkraczała w decydującą fazę.

Przeciwnik był liczniejszy i lepiej uzbrojony, a o jego przewadze świadczyło dotychczasowe tempo ofensywy. „Rosjanie widzieli przed sobą swój cel prawie osiągnięty. Z pozycji ich było widać ognie i światła Warszawy. My broniliśmy naszej stolicy już z rozpaczą. Walczyły nie tylko armaty, karabiny i bagnety, ale serca i psyche obu armii. Oni byli zwycięzcami, my zwyciężonymi. Droga do Warszawy stała otworem” – wspominał po latach uczestnik tamtych wydarzeń gen. Lucjan Żeligowski.

25-letni Pogonowski nie zamierzał jednak składać broni. Otrzymał rozkaz rozpoczęcia działań 15 sierpnia nad ranem, lecz gdy w nocy usłyszał strzały bolszewików zbliżających się do pobliskich Kątów Węgierskich, natychmiast poderwał swój oddział do walki.

Żołnierze Armii Czerwonej nie spodziewali się oporu. Przerażeni ogniem polskich karabinów – wpadli w panikę. W ciemnościach strzelali na oślep, ponosili

ciężkie straty, wreszcie – zaczęli się wycofywać. „Był to niejako moment zwrotny w historii tej wojny – oceniał później gen. Żeligowski, dowódca Pogonowskiego. – Psychologia klęski, cofania się, ciągłych odwrotów została nareszcie przełamana. Odwróciła się karta historii”.

Bitwa Warszawska, dzięki bohaterskiej postawie żołnierzy z poświęceniem realizujących plan kontrofensywy marszałka Piłsudskiego, okazała się wielkim zwycięstwem Polaków. Skuteczna obrona stolicy zadecydowała o zachowaniu niepodległości przez Rzeczpospolitą i zatrzymała – w sierpniu 1920 roku – marsz rewolucji bolszewickiej na Europę Zachodnią. Bitwę Warszawską wielu historyków uznaje za jedno z najistotniejszych starć zbrojnych w dziejach świata. Ostatecznie opór bolszewicki przełamano we wrześniu 1920 roku w Bitwie nad Niemnem. W październiku tego roku, wobec wyczerpania obu stron, rozpoczęto rokowania, by w marcu 1921 roku zawrzeć pokój w Rydze.

Niestety, Pogonowski nie zobaczył tego zwycięstwa. Ciężko ranny podczas brawurowego ataku na bolszewików pod Wólką Radzywińską, zmarł na polu bitwy 15 sierpnia nad ranem. Pośmiertnie odznaczony został Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego Virtuti Militari oraz awansowany do stopnia kapitana.

Stefan Pogonowski urodził się pod zaborem rosyjskim w 1895 roku w majątku Domaniewie nieopodal Poddębic, lecz jeszcze w dzieciństwie wraz z rodziną przeniósł się do Łodzi. Wychowywany w patriotycznej atmosferze, od najmłodszych lat przejawiał zainteresowanie wojskowością, toteż po ukończeniu łódzkiego gimnazjum wstąpił do Wileńskiej Szkoły Wojskowej.

W 1914 roku wybuchła I wojna światowa, a już pół roku później Pogonowski został wysłany na front. Od stycznia 1915 roku walczył w armii rosyjskiej przeciwko Austriakom i Niemcom. Po wybuchu rewolucji bolszewickiej w Rosji złożył przysięgę na wierność narodowi polskiemu i wstąpił w szeregi I Korpusu Polskiego gen. Józefa Dowbor-Muśnickiego na Białorusi. Przez pierwsze trzy miesiące 1918 roku jednostka walczyła przeciwko bolszewikom, koncentrując się w zdobytym Bobrujsku. W maju 1918 roku, po rozbrojeniu Korpusu przez Niemców, Pogonowski, wraz z kilkuset żołnierzami pod dowództwem byłego legionisty Leopolda Lisa-Kuli, przedostał się na Ukrainę, gdzie w Kijowie organizowano Polską Organizację Wojskową. Walczył przeciwko bolszewikom,

w tym w powstającej od września 1918 roku 4. Dywizji Strzelców Polskich gen. Żeligowskiego, z którą przez Odessę, Besarabię i Rumunię w maju 1919 roku powrócił do niepodległej już Rzeczypospolitej. Pod dowództwem Żeligowskiego toczył boje z Ukraińcami nad rzeką Zbrucz, a następnie w 28. Pułku Strzelców Kaniowskich przeciwko bolszewikom.

„Niebezpieczeństwo stale grozi, lecz to głupstwo [...]. Głównie praca, odpowiedzialność [...]. Sześć lat już – pisał wtedy w liście do rodziny, wspominając wszystkie swoje bitwy. – Nerwy poszarpane, lecz nerwy się trzyma na uwięzi. Obowiązek, wiara”.

Po śmierci – zgodnie ze swoim życzeniem – został pochowany w Łodzi, a jego pogrzebowi towarzyszyła wielka manifestacja patriotyczna. W 1929 roku na grobie Pogonowskiego na Cmentarzu Starym przy ul. Ogrodowej stanął ufundowany przez Łodzian pomnik przedstawiający husarza trzymającego w jednej ręce szablę i rogiatywkę, drugą zaś ręką opartego na marmurowej tablicy z napisem: „Największemu z rycerzy poległych w obronie Ojczyzny przed nawałą bolszewicką w roku 1920”.

Wybrana bibliografia: J. Pogonowski, *Bohater Radzymina. Kapitan Stefan Pogonowski*, Warszawa 1934; L. Żeligowski, *Wojna w roku 1920. Wspomnienia i rozważania*, Warszawa 2006.

Tekst: Bartłomiej Kluska

Konsultacja historyczna: Artur Ossowski

Ilustracje: Tomasz Wilczkiewicz

Korekta: Katarzyna Helik

Druk: WIST Sp. z o.o.

Projekt graficzny i skład: Urszula Sroczyńska

© Copyright by Instytut Pamięi Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddział w Łodzi, 2020